

УДК 811.161.2'373.46:52

УКРАЇНЬСЬКА АСТРОНОМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ЧУЖОЇ

Оксана Богуш

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1, кімн. 233, 79001 Львів, Україна
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: bohush.oksana@gmail.com*

Розглянуто українську астрономічну термінологію як навчальний матеріал на заняттях із чужоземцями. На матеріалі астрономічної термінологіки подано найважливіші способи семантизації значень нових слів.

Ключові слова: українська астрономічна лексика, термін, способи семантизації лексики, вивчення української мови як чужої.

Останнім часом зростає інтерес до вивчення української мови як чужої. Однією з найскладніших проблем під час навчання мови як чужої є засвоєння наукової термінології. Оперування лексикою, зокрема терміною, сприяє вільному спілкуванню в різних сферах і ситуаціях реальної комунікації.

Важливим компонентом лексики є терміни, особливо термінологія тієї галузі знань, яку опановує студент-чужоземець. На сьогодні актуальними є дослідження методики опрацювання української термінології в чужомовній аудиторії.

Питанням викладання чужоземним студентам термінології певних галузей знань присвятили свої праці О. Кровицька (про історичну лексику) [4]; П. Луньо (про термінологію конституційного права) [7]; І. Процик (про релігійну лексику) [11]; М. Процик (про видавничу термінологію) [13]; Г. Тимошик (про лексику бджільництва) [15]; Н. Яніцька (про соматичну лексику) [17]; С. Яремчук (про сакральну та богословську термінологію) [18] та ін.

У процесі вивчення української мови чужоземці опановують культурні та духовні надбання української нації. „Оскільки астроніми утворюють своєрідну групу номенів, то чужоземці, які вивчають українську мову, не можуть залишити без уваги такий важливий компонент лексичної системи української мови. Ознайомлення з цією тематичною групою дозволить носіям чужих культур заглибитися в специфіку українського мовленнєвого простору, пізнати фрагмент мовної картини світу українців, допоможе з'ясувати особливості процесу номінації астрономічних об'єктів в українській мові” [9: 7–8].

Українська астрономічна термінологія вже була об'єктом вивчення в курсі української мови як чужої, зокрема лінгвоукраїнознавчий аспект астрономічних номенів досліджували І. Процик [9; 10; 12; 16], Г. Тимошик [12; 15; 16] та Л. Синишин [14]. Однак потребує вивчення й апелювативна астрономічна лексика, що містить цінний матеріал для навчання, покращує розуміння астрономічних явищ та об'єктів навколишньої дійсності на заняттях із чужоземцями.

Мета статті – розглянути способи вивчення астрономічної термінології під час занять зі студентами-чужоземцями.

Для засвоєння та правильного розуміння термінологіки, яку вивчають чужоземці, важливою є її семантизація, тобто „процес і результат повідомлення таких відомостей про мовну одиницю, які дають можливість користуватися нею у межах того чи іншого виду мовленнєвої діяльності” [8: 91].

До основних способів семантизації належать: пояснення значень слів через наочність, опис, використання перелічення, пояснення видового слова через родові, добір синонімів, добір антонімів, вказівка на словотвірну цінність слова тощо. Проте певні способи семантизації під час вивчення термінології мають свої особливості. Так, „синонімія, яку більшість термінознавців трактує як небажане явище, відіграє важливу роль у засвоєнні української термінової лексики під час занять із чужоземцями. Однак цей спосіб використовують тоді, коли чужоземець уже знає інше слово, яке означає те саме, що й слово, яке пояснюють” [13: 106]. Найбільшу цінність для методики навчання мови як чужої мають терміни-синоніми, один з яких – власне український, а інший – чужий за походженням, оскільки останній допомагає студентові здогадатися про зміст терміна. Проте таких термінів у досліджуваній терміносистемі зафіксовано мало: *волоконця – фібрили, коливання – вібрація, протистояння – опозиція, тяжіння – гравітація*. Більшу кількість становлять терміни-синоніми, обидва з яких є питомо українськими, що теж можна використовувати на заняттях із чужоземцями, якщо студентам уже відомий один із термінів: *безмісячний – немісячний, ваготіння – тяжіння, висота – вишина, гаснути – загасати (згасати), довгота – довжина, зірка – зоря, крутитися – обертатися, полудень – південь, помилка – похибка, ранішній – ранковий, світання – світанок, сплюснутість – стиснення, хитання – коливання, яскравість – ясність*. У синонімічні відношення вступають однослівний термін (питомий чи запозичений) і термінне словосполучення: *аероліти – кам'яні метеорити, астероїди – малі планети, вертикал – коло висоти, захід – точка заходу, зодіак – зодіакальне коло, краб – крабоподібна туманність, метеороїди – метеорні тіла, паргелій – справжнє сонце, південь – точка півдня, північ – точка півночі, повня – повний місяць, прецесія – випередження рівнодень, схід – точка сходу*.

Ліпшому запам'ятовуванню нових слів-синонімів сприятиме наведення прикладів функціонування їх у складі словосполучень. На заняттях із чужоземцям варто запропонувати для розгляду такі синонімічні терміносполуки: *всесвітня година – всесвітній час, діаграма розсіювання – індикатриса розсіювання, дослідна астрономія – спостережна астрономія, екліптична довгота – небесна довгота, зоряний реєстр – зоряний каталог, зорі помірної маси – зорі проміжної маси, істинна сонячна доба – справжня сонячна доба, істинне поглинання – справжнє поглинання, кільце астероїдів – пояс астероїдів, контур лінії – профіль лінії, космічна шкала часу – космологічна шкала часу, кутиковий відбивач – лазерний відбивач, межа похибок – границя похибок, метеорна злива – метеорний дощ, мітла комети – кометний хвіст, оптична вісь – головна вісь, планетна зупинка – планетне стояння, правдива аномалія – справжня аномалія, розсіяні скупчення – відкриті скупчення, сидеричний місяць – зоряний місяць, сидеричний рік – зоряний рік, теорія тяжіння – теорія гравітації, юліанська дата – юліанський день*. Отже, „людина, яка вивчає чужу мову, мусить не тільки засвоїти нові назви вже відомих їй понять, а й вивчити кількаслівні типові комбінації та найуживаніші звороти і фрази з цими словами, що, викликаючи тривалі міжслівні асоціації та асоціативні ланцюжки, значно спростить запам'ятовування. Це забезпечить не лише мовну рецепцію, а й продукцію, а відтак уможливить комунікацію” [11: 97].

Однак недоліком семантизації за допомогою синонімів є те, що вона може мати приблизний характер, інколи відмінності між синонімами треба додатково коментувати.

Ще одним із способів семантизації нових для чужоземців термінів є використання антонімів. Засвоєння спеціальної лексики парами сприяє кращому розумінню значень слів, допомагає краще їх запам'ятати. „Проте потрібно звертати увагу на те, чи містять терміни-антоніми компоненти загальноживаної лексики, чи ні, бо у протилежному разі потрібне додаткове пояснення” [13: 107]. Студентам-чужоземцям можна запропонувати для вивчення такі терміни-антоніми: *день – ніч, затемнення – освітленість, зоря-велетень – зоря-карлик, зоряний – беззоряний, літо – зима, весна – осінь, захід – схід, північ – південь, світанок – смеркання, велика планета – мала планета, вертикальний телескоп – горизонтальний телескоп, виразний образ – невиразний образ, внутрішня планета – зовнішня планета, довгозмінна нерівність – короткозмінна нерівність, довгоперіодичні збурення – короткоперіодичні збурення, земна паралель – небесна паралель, нерегулярна помилка – регулярна помилка, новий місяць – старий місяць, новий стиль – старий стиль, перша чверть – остання чверть, південний схід – північний схід, притяжна сила – відштовхувальна сила* тощо.

Для пояснення астрономічної лексики можна використати й прийом вказівки на родове слово. У такий спосіб студентам легше запам'ятати терміни, чітко уявити ієрархію відповідних понять: *аберація – вікова, добова, планетна, річна, широтна; випромінювання – гравітаційне, електромагнітне, інфрачервоне, космічне, оптичне; довгота – астрономічна, геодезична, галактична, екліптична, перигелію; збурення – орбіт небесних тіл, вікові, довгоперіодичні, змішані, короткоперіодичні; фаза – коливальна, місячна, сонячних спалахів; широта – астрономічна, геодезична, геоцентрична.*

Тлумачення астрономічних термінів може відбуватися через називання видових понять стосовно родового, наприклад: *ареографія, астрологія, астрометрія, астрофотографія, астрофотометрія, космологія* – назви астрономічних розділів; *апоастр, апогей, апсиди, афелій, перигей, перигелій* – назви точок орбіти; *затемнення, збурення, обертання, кульмінація, прецесія, проходження, розпилення, сполучення, схилення* – назви дій, процесів, станів.

Для семантизації астрономічної лексики важливим є прийом опису, що може мати форми логічної дефініції, тлумачення за допомогою словосполучення, простого речення або коментаря. Під час вивчення астрономічної термінології доцільно використовувати тлумачення (через його меншу строгість і можливість вільнішого добору засобів пояснення на відміну від наукової дефініції) або коментар (невеликий текст для пояснення), наприклад: *геліограф – прилад для фотографування Сонця* [2: 227]; *горизонт – частина земної поверхні, яку можна бачити на відкритій місцевості* [2: 254]; *гороскоп – таблиця розміщення небесних світил, яку складають астрологи для пророкування майбутнього* [2: 255]; *космос – те саме, що всесвіт* [2: 579]; *новоріччя – день або перші дні Нового року* [2: 790]; *октант – прилад для вимірювання кутових відстаней між небесними світилами* [2: 839]; *півмісяць – неповний місячний диск, зображення місяця у вигляді серпа* [2: 946]; *планета – небесне тіло кулястої форми, що обертається навколо Сонця і світиться відбитим сонячним світлом* [2: 978]; *рівнодення – час, коли тривання дня і ночі на всій Землі однакове* [2: 1224]. Під час використання цього способу семантизації потрібно враховувати етап навчання чужоземців, їхню підготовленість, рівень володіння лексикою, поданою у визначеннях.

Для семантизації термінологіки можна використати презентацію переносних значень, адже в астрономічній термінології є чимало слів, утворених на основі загальноживаних слів: *доба* 'тривалість дня і ночі' і *доба* 'період часу, протягом якого Земля робить один оберт навколо своєї осі' [2: 306], *довжина* 'відстань між кінцями чого-небудь' і *довжина* 'протяг лінії, площини, тіла і т.ін. між двома найвіддаленішими точками' [2: 309], *затемнення* 'дія і стан за знач. затемнити' і *затемнення* 'астрономічне явище, яке полягає в тому, що одне небесне тіло або його тінь закриває інше небесне тіло' [2: 427], *місячний* 'який триває, відбувається протягом місяця' і *місячний* 'освітлений місяцем' [2: 680], *туманність* 'скупчення туману' і *туманність* 'зоряна система, що знаходиться на дуже великій віддалі від Землі і має вигляд туманної плями на небі' [2: 1485] тощо. Чимало термінів виникло на основі метафоризації, наприклад: *мітла* 'великий віник, часто прикріплений до довгої палиці' і *мітла* 'те саме, що комета' [2: 680]; *ручка* 'зменш. до рука' і *ручка* 'пристрій для приведення в рух машини, апарат і т. ін. обертанням, крутінням рукою' [2: 1280], *хвіст* 'придаток на задній частині тіла тварини, що являє собою продовження хребта від крижової кістки' і *хвіст* 'світла, яскрава, довга смуга, яку лишає за собою рухоме тіло, предмет (комета, ракета і т. ін.)' [2: 1559].

Значення нових слів можна пояснити і за допомогою предметної наочності, що сприяє кращому запам'ятовуванню таких наукових понять: назви астрономічних об'єктів (*аероліт, астероїд, зоря, комета, метеорит, місяць, планета, сонце, сузір'я*), назви приладів, пристроїв, механізмів (*болометр, геліограф, геліометр, геліоскоп, геліостат, гномон, інтерферометр, компаратор, мікрометр, мікроскоп, рефлектор, рефрактор, телескоп, хронометр*), назви оболонок Землі (*атмосфера, геліосфера, фотосфера, хромосфера*) тощо.

Отже, різні способи семантизації астрономічної термінологіки допоможуть студентам-чужоземцям запам'ятати значення термінів та безпомилково використовувати їх у мовленнєвій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Астрономічний енциклопедичний словник / за заг. ред. І. А. Климишина та А. О. Корсунь. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, Головна астрономічна обсерваторія НАН України, 2003. – 548 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
3. Калинович Ф. Словник математичної термінології (Проект). Ч. III. Астрономічна термінологія й номенклатура / Ф. Калинович, Г. Холодний. – Х. : Рад. шк., 1931. – 117 с.
4. Кровицька О. Історична лексика в курсі української мови як іноземної / Ольга Кровицька // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 98–102.
5. Левицький В. Акустика і оптика. Астрономія і космографія. – Ч. 4. / В. Левицький // Матеріяли до фізичної термінології : Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ. – Львів : Вид-во НТШ у Львові, 1902. – Т. 8. – Вип. 2. – С. 1–12.
6. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Четвертий зшиток. Астрономічні назви / укл. І. Процик, Г. Тимошик. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 140 с.
7. Луньо П. Термінологія конституційного права в курсі української мови як іноземної / Петро Луньо // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – Вип. 8. – С. 136–143.
8. Методика / под ред. А. А. Леонтьева. – М. : Русский язык, 1988. – 180 с.

9. Процик І. Астрономіми в лінгвокраїнознавчому словнику власних назв української мови / Ірина Процик // Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Четвертий зшиток. Астрономічні назви. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 3–8.
10. Процик І. Астрономічні терміни з ономастичним компонентом / Ірина Процик // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Серія „Проблеми української термінології”. – Львів, 2009. – № 648. – С. 78–81.
11. Процик І. Вивчення релігійної лексики на заняттях з української мови як чужої / Ірина Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 7. – С. 93–100.
12. Процик І. Українські астрономіми в лінгвокраїнознавчому аспекті / Ірина Процик, Галина Тимошик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – Вип. 1. – С. 220–223.
13. Процик М. Семантизація власне української спеціальної лексики на заняттях з чужоземцями (на матеріалі українських видавничих термінів) / Марія Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – Вип. 1. – С. 104–108.
14. Синишин Л. Астрономічна лексика української мови та її вивчення у курсі української мови як іноземної / Лілія Синишин // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 3. – С. 214–218.
15. Тимошик Г. Лексика бджільництва у лінгводидактичному аспекті (на матеріалі номена „мед”) / Галина Тимошик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 7. – С. 101–118.
16. Тимошик Г. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв у системі викладання української мови для чужоземної аудиторії (на матеріалі астрономічних назв) / Галина Тимошик, Ірина Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 262–265.
17. Яніцька Н. Вивчення соматичної лексики в курсі української мови як іноземної / Наталія Яніцька // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 114–118.
18. Яремчук С. Вивчення сакральної та богословської термінології на заняттях з української мови як іноземної / Сергій Яремчук // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 6. – С. 117–120.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2014

доопрацьована 10.03.2014

прийнята до друку 13.03.2014

UKRAINIAN ASTRONOMICAL TERMINOLOGY AND STUDYING DURING LESSONS OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Oksana Bohush

*Lviv Ivan Franko National University,
Department of Applied Linguistics,
1 Universitetska Str., room 233, 79000 Lviv, Ukraine
phone: 032 239 43 55
e-mail: bohush.oksana@gmail.com*

The article is dedicated to Ukrainian astronomical terminology as educational material when teaching foreigners. On the material astronomical terminology important demonstrated to methods semantization meanings of new words.

Key words: Ukrainian astronomical vocabulary, term, methods semantization vocabulary, studying Ukrainian as a foreign language.

УКРАИНСКАЯ АСТРОНОМИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ И ЕЕ ИЗУЧЕНИЕ НА ЗАНЯТИЯХ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ЧУЖОМУ

Оксана Богуш

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского прикладного языкознания,
ул. Университетская, 1, комн. 233, 79001 Львов, Украина
тел.: 032 239 43 55
эл. почта: bohush.oksana@gmail.com*

Рассмотрена украинская астрономическая терминология как учебный материал на занятиях с иностранцами. На материале астрономической терминологии поданы важнейшие способы семантизации значений новых слов.

Ключевые слова: украинская астрономическая лексика, термин, способы семантизации лексики, изучение украинского языка как иностранного.